

KIRŞEHİR'DEKİ CACA BEY VAKFININ GELİR VE VERGİ KAYITLARI (1866-1872)¹

Refik TURAN

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, rturan@gazi.edu.tr

Hasan KARAKÖSE

Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hkarakose@ahievran.edu.tr

ÖZET

Bahaeddin Caca'nın oğlu olan Nureddin Caca 1240 tarihinde Kırşehir'de doğmuştur. Anadolu Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Eskişehir, Tokat ve Kırşehir'de valilik yapmıştır. Nureddin Caca'nın ölüm tarihi belli değildir. Osmanlıların ilk kuruluş yıllarında uc beyi iken ve Bizans tekfurları ile savaşırken şehid olduğu tahmin edilmektedir.

Kendi adı ile söylenen medreseyi 1272 tarihinde Kırşehir'de inşâ ettirmiştir. Kırşehir'in kültür hayatında önemli bir yere sahip olan medresede din ilimlerinin yanında astronomi çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca matematik, kimya gibi fen bilimleri de okutulmuştur. Bu makalede medresenin 1866-1872 yılları arasındaki gelir kayıtları incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Caca Bey, Caca Bey Medresesi, medrese, Kırşehir, bilim, Anadolu Selçuklu valisi Caca Bey.

INCOME REGISTRATIONS CACA BEY FOUNDATION IN KIRSEHIR (1866-1872)

ABSTRACT

Nureddin Caca who is Bahaeddin Caca's son was born in Kırşehir in 1240. He worked as a governor in Eskişehir, Tokat and Kırşehir in Sultan Gıyaseddin Keyhusrev III.. period.

Nureddin Caca's death time is not accurately known. However, it is estimated that he martyred during the war with Byzantine feudal lords when he was a frontier bey. He had constructed the medresseh which is called with his name in Kırşehir in 1272. This medresseh has an important role in Kırşehir's cultural life from past to today.

In this medresseh, the studies on astronomy had been carried out besides theology. Furthermore, sciences such as mathematics, chemistry had been studied. In this paper/article income registrations of Caca Bey foundation during the period of 1866-1872 had been analysed.

Key words: Caca Bey, medresseh, Kırşehir, science, Anatolia Seljuk governor.

¹. Bu makale Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü ile Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanlıklarınca ortaklaşa düzenlenen "II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi (11-13 Kasım 2005)'nde bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Burada kısaca Caca Bey ve Kırşehir'deki Caca Bey medresesinin bazı fizikî özellikleri üzerinde durulmuştur. Nureddin Caca Bey'in büyük babası Kırşehir yöresinde bulunan Ceceli aşiretindedir. Babasının adının Bahaeddin Caca olması, soyadları ile anıldıklarını göstermektedir. 1240 tarihlerinde Kırşehir'de doğan Nureddin Caca Bey'in emir Siracüddin İsmail ve Devlet Hatun isimli kız kardeşinin olduğu sanılmaktadır².

Nureddin Caca'nın asıl ismi Cibril, babasının adı Bahaeddin Caca'dır. Kırşehir'de Caca Bey diye anılmaktadır. Caca Bey'in Ceceli aşiretinin beyi olduğunu, İskilip'in Ceceoğulları'ndan Yahya Bey'in idaresinde bulunduğunu Amasya Tarihi müellifi haber vermektedir. Caca Bey vakıfları arasında İskilip'ten köylerin bulunuşu, vakfiyenin İskilip kadılığınca tasdik edilişi bu bilgiyi doğrulamaktadır. Ayrıca İbni Şah "Haleb Tarihi"nde Cacaoğulları'na ait bir türbenin Haleb'te bulunduğunu haber vermektedir³.

Nureddin Caca Bey, III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1266-1283) zamanında Anadolu'nun çeşitli yörelerinde hayır eserleri yaptırmıştır. Eskişehir'de emirlik görevinde bulunduğu sıralarda bir cami inşâ ettirmiş ve on yedi cami ile bir zaviyenin onarımını yaptırmıştır. Eskişehir'de yaptırılan caminin bugün kitabesi ve minaresi bulunmaktadır. Tokat emirliğinden sonra Kırşehir'de görevine devam eden Nureddin Caca, kardeşi ile Moğolların (İlhanlılar) Mısır Sultanı Baybars ile Elbistan'da yaptıkları savaşta bulunmuş ve esir düşmüşlerdir⁴. Daha sonra serbest bırakılınca⁵, kardeşi Siracüddin İsmail Haleb'e yerleşmiş, kendisi ise dönüşünde vezir olarak görevine devam etmiştir⁶.

Nureddin Caca'nın ölüm tarihi belli değildir. Osmanlıların ilk kuruluş günlerinde uc beyi iken, Rum tekfurları ile savaşıp şehid olduğu kuvvetle muhtemeldir. Tabutunun Kırşehir'e taşınarak medresenin içinde bulunan türbesine gömüldüğü Hacı Bektaş Velayetnâme'sinde haber verilmektedir⁷.

Medresenin giriş kapısı üzerinde bulunan kitabeden anlaşıldığına göre medrese, Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev zamanında Caca oğlu Nureddin tarafından 1272 (671) tarihinde yaptırılmıştır⁸.

Bugün cami olarak kullanılan fakat kitabesinde medrese olarak yaptırıldığı anlaşılan Caca Bey medresesi kapalı medrese tarzının tipik örneklerinden birisidir. Tamamen taştan yapılmış olan medrese, zamanla bakımsızlıktan

². Tuncer, Osman Cezmi, Anadolu Kümbetleri Selçuklu Dönemi,c.I, Güven Mat. Ank. 1986,s.177, Karaköse, Hasan, "Ortaçağ'da Kırşehir", Kırşehir (Edit:Yaşar Özüçetin), Kırşehir Valiliği Yay.Kırşehir, 2013,s.105

³. Tarım, Cevat Hakkı, Kırşehir Tarihi, Kırşehir İl Basımevi,1947,s.63, , Karaköse, Hasan, a.g.m, s.104

⁴. Baybars Tarihi (yazarı belli değil), Çev. Şerafeddin Yaltkaya, c.III, TTK.Yay.Ank.1941,s. 84-86, Karaköse, Hasan, a.g.m, s.105

⁵. Baybars Tarihi, c.III,s.157, Karaköse, Hasan, a.g.m, s.105

⁶. Tuncer, Osman Cezmi, a.g.e,s. 177, Karaköse, Hasan, a.g.m, s.105

⁷. Tarım, Cevat Hakkı, a.g.e,s. 63, Karaköse, Hasan, a.g.m, s.105

⁸. Tarım, Cevat Hakkı,a.g.e,s.59 , Karaköse, Hasan, a.g.m, s.105-106

harabe olmuş ancak gerekli onarım çalışmalarının yapılması sonucu kurtarılmıştır. Medresenin arka cephesinde bulunan ve medrese binasından müstakil olarak yükselen minare tuğladan yapılmıştır⁹.

Binanın önünde önceleri yükseltilmiş yol olması ve medresenin çukurda kalmasından dolayı basamaklarla inilmektedir. Beş sene önce medresenin çıkış kapısının tam karşısına İkinci Çarşı diye bilinen yer altı çarşısı inşa edilmiştir. Bu defa çarşı üst kısmı park alanı olarak düzenlendiğinden medrese binası daha da çukurda kalmıştır. Nitekim kuzey kısımdaki yer altı çarşısının üzerinde bulunan parktan medrese önüne on altı basamaklı merdivenlerle inilmektedir. Merdivenlerin iniş bitimi ile medresenin giriş kapısı arasında yaklaşık on adım (yaklaşık on metre) yer ancak kalmış ve burası günümüzde özellikle cenaze namazı kılınan yer olarak değerlendirilmektedir¹⁰.

Medresenin giriş cephesinin her iki köşesinde alt kısımları kaytan bağı süslü yuvarlak kuleler konulmuştur. Bir üçüncü kule de batı cephesinin ortasında görülür¹¹.

“Kapıdan sivri beşik tonozlu, dar giriş eyvanına bu hacimden de bir kenarı 8.15 m. olan kubbeli orta mekâna geçilir. Giriş eyvanı merkezî holün orta eksenine üzerine konulmayıp yana kaydırılmış ve diğer eyvanlara nisbetle alçak yapılmıştır. Kesme taş pendantifler üzerine oturan ve tıne taştan örülmüş kubbenin tepesi deliktir. Bu göz bugün camekanla örtülmüş olup merkezi holün ortasında havuz bulunmaktadır”.¹² Medresenin içerisinde pek fazla süs görülmez.

Yukarıda belirtildiği gibi medresenin giriş cephesinin iki yan taraflarında bulunan sütunlar gibi iç yan duvarlarda da ince bir sütun çifti bulunmaktadır. Sütunlar abakusları tam köşede (V) biçiminde birleşirler ve birleşme noktasından yuvarlak bir kandil gibi bir küre sarkıtırlar. Kürenin üstü yıldız örneği ile işlenmiştir. Bu ilk defa bulunan orijinal bir buluştur¹³.

CACA BEY VAKFININ GELİR KAYITLARI (1866-1872)

Bu başlıkta Caca Bey Medresesinden daha kapsamlı bahsedilmiş ve konuya katkıda bulunacağı düşüncesiyle Kırşehir tarihine değinilmiş, daha sonra vakıf gelirleri ve bu gelirler üzerinden devlete verilen öşür üzerinde durulmuştur.

⁹. Abdullah Kuran, Anadolu Medreseleri, c. I, TTK. Ank. 1969, s. 55 , Karaköse, Hasan, a.g.m, s.108-110

¹⁰.Medrese binasının çok yakınında ve binanın kuzey cephesinde ikinci yer altı çarşısının temel eşme çalışmaları sırasında toprak içerisinde oldukça fazla büyük bina taşları çıktığı ve bunların medrese binasının uzantısı olduğu halk arasında söylenmektedir. Medrese çevresinde yeteri kadar arkeolojik çalışmalar yapılmadığı için, bu bilgiler ancak yerli insanlardan alınmıştır. Nitekim yer altı çarşısı inşaatı durdurulabilir diye, acele ile bu taşların üzeri kapatılmış ve inşaat yapımına devam edilmiştir. Bu söylentiler Caca Bey Medresesi'nin ilk halinin çok daha geniş ve büyük olduğunu, zamanla yıkılması sonucunda temelinin toprak altında kaldığı anlamına gelmektedir. (H.Karaköse), Karaköse, Hasan, a.g.m, s.110

¹¹. Kuran, Abdullah, a.g.m , s. 55 , Karaköse, Hasan, a.g.m, s.111

¹² Kuran, Abdullah, a.g.m , s. 55-56 Abdullah Kuran makalesinde ahşap döşeme ile kapatıldığını ifade etmektedir. Ancak günümüzde bu havuz tekrar açılmıştır. (Hasan Karaköse) , Karaköse, Hasan, a.g.m, s.111

¹³. Ögel, Semra, Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı, TTK. Ank. 1987,s.71

Genellikle Anadolu medreseleri, bir vakıf müesseseleri olarak faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Devlet ileri gelenleri bir medrese kurar ve medreseye ait bir vakıf oluşturarak medreselerinin devamlılığını sağlamış olurlardı. Nitekim vakfiyelere bakıldığında gelir kaynaklarının yanında gider kaynaklarını da görmek mümkündür. Giderlerde çoğunlukla vakıf kuruluşunda çalışanların harcamaları da gösterilmektedir. Buralara bakıldığında medreselerde öğrenim parasız olup, öğrencilerin yiyecek ve yatacak masrafları vakıf gelirlerinden vakfiyelerde gösterildiği şekilde karşılanır, ayrıca öğrencilere burs verilir. Anadolu medreselerinde vakfiyelerde tespit edildiğine göre öğrenci sayısı 20 ile 40 arasındadır. Fakat bu sayılar zamanla değişir ve artardı. Vakfiyelerde eğitim süresi hakkında kesin bilgi bulmak zordur. Kırşehir Caca Bey vakfiyesinde, fakihlerin medreseyi üç yılda bitirecekleri kaydedilmiştir¹⁴.

Türkiye Selçukluları ve Beylikler döneminde belirli bir kültür seviyesine çıkmış olan Kırşehir'in tarihi hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Bunun önemli sebeplerinden birisi bu dönemlere ait yeterli kaynakların olmamasıdır. Kaynak yetersizliğine rağmen 1930 ve 1940'lı yıllarda Kırşehir tarihi üzerine bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların temeli Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemine ait bir takım tarihi eserlere ve vakfiyelere dayanmaktadır. Ayrıca menkıbe tarzında dilden dile dolaşan bir takım bilgiler de araştırmalarda kullanılmıştır. Çalışmaların böyle yürütülmesinde o dönemlerde henüz Osmanlı arşivlerinin yeteri kadar açılmamış olmasının önemli bir payı vardır. Buna rağmen bu dönemde yapılan çalışmalar, günümüz araştırmalarına en büyük kaynak teşkil ettiği bir gerçektir. Nitekim elimizde bulunan şehirle ilgili tüm bilgiler bu dönemin ürünüdür¹⁵.

Selçuklular Anadolu'ya geldiğinde şehrin bulunduğu bölgede, herhangi bir kurulmuş şehir bulunmamaktaydı. Bu bakımdan Kırşehir, Selçuklular'ın Anadolu'ya gelmeleriyle Türkler tarafından kurulmuştur. Buradan hareketle Kırşehir'in hemen önemli bir şehir merkezi özelliği taşımayacağı açıktır. On üçüncü yüzyıl başlarında "Mahrûsa-i Kırşehir" isminin şehre verilmiş olması, Kırşehir'in bu tarihlerden itibaren önem kazandığını göstermektedir ve o zamanlar şehir "vilâyetler" listesi içinde yer almaktadır¹⁶. 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra şehir, oldukça fazla gelire sahip olmasından dolayı önemli Moğol devlet adamlarına ıktâ olarak verilmekteydi¹⁷.

Caca Bey medresesi ve külliyesi hakkında şimdiye kadar Prof. Dr. Ahmet TEMİR'in "**Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nureddin 'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi'**" isimli eserinden başka ilmî bir çalışma yapılmamıştır. Bu esere göre Cacaoğlu Nureddin zamanında Kırşehir önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Cacaoğlu Nureddin'in kurduğu vakıflarla imar faaliyetleri kapsamında, han, mescid, medrese, zaviye, mektep gibi dini-sosyal vakıf müesseselerinin yanı sıra, sayıları 140'ı bulan, kunduracı, marangoz, helvacı, bakkal, eskici gibi bir çok iş kollarının yer aldığı çarşılar ve mahalleler şehrin özelliğini ve gelişmesini göstermektedir¹⁸. Fakat şehir, Anadolu'da Moğollar'ın güç kaybetmeye başladığı dönemlerde ve onbeşinci yüzyılda birçok beyliğin eline

¹⁴. Bilge, Mustafa, İlk Osmanlı Medreseleri, İst. Üniv. Edb. Fak. Yay. İst.1984,s.5

¹⁵.Şahin, İlhan,"Kırşehir Tarihinin Bazı Meselelerine Dair", II.Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank.1999,s. 279

¹⁶. Tuğluca, Murad, "**Yeniçağ'da Kırşehir**", Kırşehir (Edit:Yaşar Özüçetin), Kırşehir Valiliği Yay.Kırşehir, 2013,s.178-179

¹⁷.Tuğluca, Murad, a.g.m, s.178-179

¹⁸.Temir,Ahmet, Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nureddin'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi, TTK. Yay. Ank.1989,s.106 v.d.

geçmiş ve büyük tahribat görmüştür. Bu süreçte nüfusu bir hayli azalan şehir, yine de idârî olarak önemli bir mevkidedir¹⁹.

Kırşehir'in Osmanlı idaresine ne zaman ve nasıl girdiği ve hangi idarî statü ile bağlandığı hakkında elimizde fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Eldeki kaynaklar, Kırşehir'in Osmanlı döneminde idari bakımdan bir sancak olarak Karaman eyaletine bağlandığını öğrenmekteyiz²⁰.

Osmanlı dönemine ait Kırşehir ile ilgili 1485 tarihli, tapu tahrir defterinden, başta Kırşehir olmak üzere, civar yerlerin 1480'li yıllarda Dulkadirbeyi Alaüddeve Bey'in hasları olduğu anlaşılmaktadır. Kırşehir Osmanlı idaresine 1485 tarihinde "Vilayet-i Kırşehir"adı altında bağlanmıştır. Buradaki vilayet ifadesi bugünkü anladığımız idari birim değil, idari bölge anlamında kullanılmıştır²¹. 1489 tarihinde Osmanlı hâkimiyetinden çıkan ve Dulkadir Beyliği'nin eline geçen şehir 1522'de yeniden Osmanlı yönetimine girmiş ve devletin sonuna kadar bir değişiklik olmamıştır²².

Onsekizinci yüzyılın başlarında Anadolu Eyâleti içinde idârî olarak sancak birimi içinde yer alan Kırşehir, memleketin birçok kısmında olduğu gibi Celâlî isyanlarından olumsuz etkilenmiştir. Diğer taraftan devlet otoritesinin zayıflamasıyla ortaya çıkan âyanlar, diğer yerlerde olduğu gibi Kırşehir ve çevresinde de etkili oldular²³.

Ondokuzuncu yüzyılda Karaman Eyâleti içinde kalan ve 1813 tarihinde Konya'yanın sancaklarından biri olan Kırşehir, 1826 tarihinde yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra, Anadolu'da yeni idârî düzenlemeler kapsamında Mukâtaat Hazinesine'ne bağlı sancaklar içinde kaldı. 1867 Vilâyet Nizamnamesi'ne göre Kırşehir, Konya Vilâyeti'nin Niğde Sancağı'na bağlanarak kaza yapıldı. Sonra Konya Vilâyeti'nden alınarak Ankara Vilâyeti'ne bağlanan Kırşehir, 1877'de sancak yapıldı ve Kırşehir, Avanos, Keskin ve Mecidiye (Çiçekdağı) kendisine kaza olarak bağlandı²⁴. Bütün bu idârî olarak yeniden yapılanmaların yaşandığı siyâsî bir ortamda, Kırşehir'deki vakıfların gelirleri ve hazineye verdikleri vergileri ele almakta fayda mülâhaza görmekteyiz. Ele aldığımız iki önemli belge şunlardır:

Caca Bey vakfının elimizdeki 1282 (1865-1872) tarihli gelir kayıtlarının başlığı şöyledir:

Ankara Vilâyet-i Celîlesine Tâbî Kırşehir Sancağı Dâhilinde Kâin Hâric-i ez-Defter bi'l Cümle Evkâfın İrâdî Mîrî Âşârıyla Birlikte İhâle ve İdâre Olunup Ahvâline Tevfîkan Bedelâtı ve Hâsılâtı bi'l Hisab İhâlesi Halinde

¹⁹ . Şahin, İlhan, a.g.m, s.280

²⁰ . Şahin, İlhan, a.g.m, s.280

²¹ . Şahin, İlhan, a.g.m, s.280

²² . Karaköse, Hasan, "Yakınçağ'da Kırşehir", Kırşehir (Edit:Yaşar Özüçetin), Kırşehir Valiliği Yay.Kırşehir, 2013, s.213

²³ . Karaköse, Hasan, a.g.m, s.213

²⁴ . Karaköse, Hasan, a.g.m, s.214-215

Bedelâtından ve Emâneten İdaresinde Ğayri ez Mesârîf-i Ta'şiriyye Hâsılâtından Sene be Sene Mal Sandığından Mütevellî ve Zâviyedâr:²⁵

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Sene 1282 (1865- 1866) ²⁶ Krş/ Para	Sene 1284 (1867 1868) Krş/ Para	Sene 1285 (1869) Krş/ Para	Sene 1286 (1870) Krş/ Para	Sene 1287 (1871- 1872) Krş/ Para	İcmâl-i Evkaf an 1282 fî 12 87 Krş/Para	İcmâl-i mezkûrden beher seneye isabet eden sancak icmâli Krş/Para	Beher vakfın müteferrik vecihle beş senelik icmali Krş/Para	İcmâl-i mezkûrden beher vakfın sene be sene isabet edeni Krş/Para	Esâm-i Evkaf
2812	3312	3676	4426	4826	19052	3810	19052	380	Caca Bey
3028	3550	3940	4754	4954	20225	4045	20225	405	Bu dahî
665	1050	1166	1420	1720	6021	1204	6021	124	" "
994	1895	2100	2575	2950	10514	2102	10514	212	" "
1595	1271	1410	1725	1950	7951	1590	7951	1590	" "
339	350	385	450	650	2174	434	2174	430	" "
1171	2595	2880	2500	3937	14083	2816	14083	3811	" "
2094	950	1007	2250	2750	9051	1810	9051	187	" "
1000	1100	1250	1350	3183	7883	1576	7883	157	" "
750	800	800	950	1230	4530	906	4530	901	" "
Yekün	Yekün	Yekün	Yekün	Yekün	Yekün	Yekün	Yekün	Yekün	
14548	16873	18614	22400	28150	101484	20293	101487	3019	

Not 1) :Belgede on birinci sütunda "Esâmî-yî kurâ ve mezrâ" başlığı yer almakta ve her satırın karşısında şu köy ve mezraların ismi bulunmaktadır. Tabloda köy isimlerini yerleştirmek mümkün olmadığından, isimler aşağıda verilmiştir:

Birinci satırın sonunda; Kırşehir kasabası ismi yer almaktadır.

İkinci satırın sonunda; Mucur mezrası " " "²⁷

Üçüncü " " ; Akça Ağıl karyesi " " "²⁸

Dördüncü " " ; Kızılca karyesi " " "²⁹

²⁵. BOA. Nezaret Sonrası Evkaf Defteri (Ev) 20301/ 1.b-1 ve 1.b-2

²⁵. Karaköse, Hasan, a.g.m, s.214-215

²⁶. Milâdî tarihler tarafımdan belirlenmiştir. (Hasan KARAKÖSE)

²⁷. Kırşehir'in ilçesi olup, Kırşehir-Kayseri yolu üzerindedir. Kırşehir'e 20 km.dir

²⁸. Kırşehir ilinin merkez ilçesine bağlı bir köy olup, Kırşehir merkezine 15 km.dir.

Beşinci “	“	; Güzler karyesi	“	“	“ ³⁰
Altıncı “	“	; Küçük Kavak karyesi	“	“	“ ³¹
Yedinci “	“	; Gökçe Asma karyesi	“	“	“ ³²
Sekizinci “	“	; Deliler karyesi	“	“	“ ³³
Dokuzuncu “	“	; Sıdıklı karyesinde Kılıç mezrası	“	“	“ ³⁴
Onuncu “	“	; Yağmurlu karyesinde İmran mezrası	“	“	“ ³⁵

Not 2) Belgede on ikinci sütunda “**Esâmî-yi nevâhâhî-i vakf**” başlığı yer almakta ve hepsinin karşısında “Kırşehir kasabası der livâ-i Kırşehri” ifadesi bulunmaktadır.

Not: 3) Son sütunda “**Mülâhazât**” başlığı bulunmakta olup hepsinin karşısında ortak olarak “Vakf-ı mezbûrun hayrât ve müberrâtı nefsi-i Kırşehir’de idüğü” ifadesi yer almaktadır.

Not: 4) Belgede Kırşehir kasaba, Mucur, Sıdıklı ve Yağmurlu’da mevrâlar bulunmakta, diğer yerler ise karye (köy) olarak yer almaktadır. Günümüzde Kırşehir şehir merkezi, Mucur ilçe, diğer yerleşim yerleri köydür.

Not: 5) Belgedeki konumuz dışında kalan vakıfların hesapları çıkarılmış ve sadece Caca Bey Vakıfları’nın hesapları göz önünde bulundurulmuştur. Bu bakımdan belgedeki rakamlarla buradaki rakamlar farklı olabilir. Çünkü belgede bütün vakıfların hesapları söz konusudur.

NOT: 6) Belgenin en sonunda şu açıklama yapılmıştır:

Memâlik-i mahrûse-i şâhânedede olup, bidâyet-i Tanzimat’ta müstesnâ tutulan efkâf-ı celîleye ve sâir bazı âzâ-i kiram ve âzâ-i evkaftan maadâ vakıflar âşârının cânib-i mîr-i mîrân bedelât-ı maktûaya rabtı taht-ı idâresinde olarak binâenaleyh âşâr-ı vakfiyenin ekserî cânibi hazine-i celîleden zabd ile bedele rabt olunmuş olduğu halde nasılsa bunların birazı köşede bucakta kalarak hazine-i maliye onların hakkında bu arada seniyye-i ahkâmı icrâ edememiş olduğu gibi vaktiyle bazı âşâr-ı vakfiye işleri de mevki-yi icrâya konulamamış olduğu cihetle zabtı irâde-i seniyyeden olan bir takım perâkende vakıflar hakkında kalıp bunların ol halde kalmaları ise muâmelât-ı maliyeyi ihlâl ve işkâl eylemekte olduğundan ol babda kaleme alınup leffen gönderilen tâlimatâ tevfikân ihâl ve iltizâm olunmalarının tamamıyla ve emâneten idâre kılınanlar dahî mesârifetin tezlîli ile bedelât-ı maktûaya rabt olunmak üzere lâzım gelen defterinin bi’t-tanzim takdimi mâliye nezâret-i celîlesinin bâlâda muharrer tahrîrât-ı aliyesi sûretiyle 667 numaralı ve fi 27 Şevval 91 (27 Aralık 1874) tarihli şeref vârid olan emirname-i âlî vilâyet penâhîlere emir ferman buyrulmuş ve Kırşehir sancağı dâhilinde bulunan bidâyet-i Tanzimat’ta müsteniden tutulan Hacı Bektaş Velî Kuddüse sirruhu’l hâlî evkâf-ı celîlesinden maada hâric ez- defter

²⁹. Kırşehir’in Çiçekdağ ilçesine bağlı bir köydür.

³⁰. Kırşehir’in merkez ilçesine bağlı ve merkeze 18 km. uzaklıkta bir köydür.

³¹. Mucur ilçesinin köyüdür. Kırşehir’in en doğusunda yer alır ve Kırşehir merkeze 35 km.dir.

³². Mucur ilçesine bağlı bir köy olup günümüzde “Asma Köyü” denilmektedir.

³³. Kırşehir’in Çiçekdağ ilçesine bağlı bir köydür.

³⁴. Mucur ilçesinin köyüdür.

³⁵. Nevşehir’e bağlı Kozaklı ilçesinin köyü olup, Kozaklı-Kırşehir yolu üzerinde 5.km.dedir.

takımından olan bi'l cümle evkâfın âşârı mîrî âşârıyla birlikte ihale ve idare olunarak usûl ve talimâtta tevfişkân ihâlesi halinde ğayr-i ez- rubû hakk-ı cedîd(?) bedelâtından ve emâneten idâresinde mesârif-i ta'siriyye bi't-tenzil hâsılât-ı sâfiyesi sene be sene mal sandığından mütevellî ve zâviyedâr ve meşrud lehlerine bâ istinâden îfâ kılınmakta olan evkâfın 83 senesinden 87 senesine kadar beş senelik bedelâtı bâlâda muharrer olduğu üzere cem olunarak on üç yük 67175 kuruş 3 paraya bâliğ olan meblağ mezbur bi't-tahmin her bir vakfın beher senesine isabet edeni vakıf be vakıf başka başka gösterildiği misüllü umûmunun bedel-i maktû senevîsi iki yük 73464 kuruş 38 paraya ve 277 senesinden beri ihalesine müsteniden tutularak mütevellileri tarafından idare ve taşîr oluna gelip ber vech-i tâlîmâtı bulunan bedel-i malûme-i mezkûreye rabt icab eden Haydar Dede ve Bağçecik vakıflarının maktûu olmak iktizâ eden 602 bin 877 kuruş 8 para dahî ilave olunarak 3 yük 6352 kuruş 6 paraya bâliğ olmuş maada ilâve-i mezbûre açıkta evkaf kalmamış olduğu emr ü ferman hazret-i men lehül emrindir. 6 Safer 96 ve 26 Şubat 90 (30 Ocak 1879)

Mühür	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür
imza	imza	imza	imza	imza	imza

Yukarıda kısaca şunlar ifade edilmektedir: Tanzimat'tan sonra bazı zevât ve bazı vakıflar öşür vergilerinden muaf tutulmuştur. Geri kalan çoğu vakıflardan devlet adına vergi alınmakta idi. Bu arada her nasılsa bazı vakıfların âşâr-ı vakfiye işleri mevki-i icraya konulmamıştır. Devlet bunların böyle kalmasını uygun görmemiş ve böyle vakıflara tâlimat göndererek ihâle ve iltizam edilmelerini istemiştir. Akabinde onda bir oranında öşür masraflarının düşülmesi ve geri kalan devletin alacağı öşürlerin gönderilmesini emretmiştir. Bu bağlamda Kırşehir Sancağı'na bağlı Hacı Bektaş Velî vakıflarının dışındaki diğer vakıfların beş yıllık gelirlerine göre öşür vergileri her sene için ayrı ayrı istenmiştir.

Devletin istediği tarzda Caca Bey Vakfı müteveli heyeti 1282 (1865-1866) yılları ile 1287(1871-1872) yılları arasındaki öşür vergilerini belirlemiş ve devlet maliyesine göndermiştir. Bu tarihler arasındaki yılların ayrı ayrı icmâli çıkarılmış ve daha sonra hesaplama yapılmıştır. Belgede hem bu hesaplamalar tablo halinde verilmiş hem de yazı ile alt kısmında açıklaması yapılmıştır. Hesaplama devlete verilmesi gereken öşür vergisi on üç yük veya onun karşılığı olan 67175 kuruş 3 paradır. Ancak bu meblağ belgede yer alan bütün vakıfların toplam öşür vergisidir. Tabloda ayrıca ele alındığı gibi Caca Bey vakıflarının öşür vergileri ise Bu arada belgeden Kırşehir'de Haydar Dede ve Bağçecik vakıflarının olduğunu da öğrenmekteyiz. Bu vakıfların öşür vergileri olan 602 bin 877 kuruş 8 para da Caca Bey Vakfı'nın öşür vergilerine ilave edilmiş ve devlet mâliyesine gönderilmiştir.

Ankara Vilâyeti'ne Tâbî Kırşehir Sancağı'nda Öteden Berü Âşâr-ı Mîrîye Miyânında Olarak İhâle ve İdâre Olunup Usûlüne Tevfişkân Bedelât ve Hâsılât-ı Hazîne-i Celîle Hesâbına Mal Sandıklarına Alınarak Vakfa Râcî Husûsu Aziyyesi Sene be Sene Mal Sandıklarından Mütevellî ve Zâviyedâr ve Diğer Meşrud Lehlerine İfâ kılınmakta Olan

Hâric-i ez Defter Evkâfın Zîrde Muharrer Senelere Mahsûben Vakıflarına Aid Olup Tesviye Kılınan Bedelâtı-ı Safiyyenin Keyfiyet ve Kemiyetiyle Teferruât-ı Sâiresini Mübeyyin Defterdir³⁶.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Sene 1283 (1866) Krş/ Para	Sene 1284 (1867) Krş/ Para	Sene 1285 (1868) Krş/ Para	Sene 1286 (1869) Krş/ Para	Sene 1287 Krş/Para (1870)	Hangi Vakıftan Olduğu	Kurâ ve Mezraa Esâmiî	Vakfa Aid Hisse-i Öşriyyenin Miktarı	Hangi Kazâ Dâhilinde Olduğu
281220	3312	3676	4426	4826	Caca Bey Medresesi	Kırşehir Kasabası	Ellide üç buçuk hisse	Kazâ-yı Kırşehri
302730	3550	3940	4754	4954	Kezâ	Mucur Kasabası	Elli beşde beş hisse	“ “
665	1050	1166	1420	1720	“	Akçaağıl Karyesi	Rubû’	“ “
99430	1895	2100	2575	2950	“	Kızılca Karyesi	Kırk hissede altı hisse	“ “
1595	1271	1410	1725	1950	“	Güzler Karyesi	On hissede sülüs hisse	“ “
339	35020	385	450	650	“	Küçük Kavak Karyesi	Altıda bir hisse	“ “
1171	2595	2880	2500	393720	“	Gökçe Asma Karyesi	Nısf	“ “
2094	950	1007	2250	2750	“	Deliler Kebîr ve Sağır Karyeleri	Nısf	“ “
-----	-----	-----	-----	318310	“	Sıdıklı Karyesinde Kılıç Karyesi	On dörtte üç buçuk hisse	“ “
-----	-----	-----	-----	123010	“	Yağmurlu Karyesinde İmran Karyesi	Nısf	“ “
Yekün	Yekün	Yekün	Yekün	Yekün	-----	-----	-----	-----
689244	46643	16564	21100	28151	-----	-----	-----	-----

³⁶.BOA. Nezaret Sonrası Evkaf Defteri (Ev), 20258/ 1.b-2

NOT 1) Belgenin on birinci sütununda “Mülâhazât” başlığı altında “Sıdıklı karyesi” ve “Yağmurlu karyesi” karşısında “ 743 Temmuz ve 4 Ramazan 89 ve 13 Teşrinievvel 88 tarihiyle emirname-i vilâyetpenâhî mûcibince 81 senesinden itibaren evkâf-ı mezbûrun mütevellisine îtâ kılınmıştır, ifadeleri yer almaktadır.

NOT 2) Taşralarda kâin evkâftan minel kadîm bâ irâde-i seniyye müstesnâ tutulmuş olan evkaftan maada üç nevî itibar olunmuş evkafdan Kırşehir sancağı dâhiline bulunan evkâf-ı şerefiyenin 83 senesinden 87 senesi nihâyetine değin mesârif-i tâ’siriyye ve tahsiliyye ve tevsî-i intikâlâtta dolayî mâliye hazîne-i celîlesine ait olan nisf ve rubû’ âşârdan mâada hâsılât ve bedelât-ı sâfiye ve sahîhalarını mübeyyin mâliye ve evkâf hâzineleri celîlelerince bir esâmî-i kayd ittihâz olunmak üzere bir kıt’a defter sıhhat-ı eserinin tanzim ve takdimi mâliye nezâret-i celîlesinden mevрут tahrîrât-ı aliyye üzerine şeref vürûd eden 893 numaralı 13 Kânunısânî 89 tarihli emirname-i aliyye cenâb-ı vilâyet-i behiyyelerinde emr ü fermân buyrulan ve livâ-yı mezbûrde kâin bâlâda muharrerü’l-esâmî evkâfın 83 senesinden 87 senesi nihâyetine kadar müddette emâneten idareye kalmış senesi olmayıp kâffesi bedelât-ı muharrere ile ihâlâ kılınmış olması cihetiyle vürûd etmiş olan matbû nümûnesinin hâsılât hânesi terk kılınarak evkâf-ı mezbûre kurâsının der dest edilen kuyûd-ı hâzırası ele alınarak ve hisseleri dahî mümkün mertebe tahkik kılındığının üzerine hisseleri gösterilerek mezkûr 83 senesinden 87 senesi nihâyetine değin evkâf muhâsebeciliği marifetiyle rü’yet ve tasdik kılınmış olan muhâsebât mûcebince her bir vakfa merbut ve meşrut olan kurânın esâmî ve vakf-ı kazâ dâhil ve idâresinde bulunduğu ve miktar- bedelleri başka başka bâlâ-yı mukayyed âcizânemizde îzâhan terkîm ve imlâ kılındığı vecihle ğayr-i ez-nisf ve rubû’ hakk-ı cedîd verilen bedelâtı cem’an on üç yük 58639 kuruşa bâliğ olmuş ise de bedelât-ı mezkûreden 25 Nisan 90 tarihli mâliye nezâret-i celîlesi tahrîrâtıyla mûcib olarak 687 numra ve 23 Eylül 89 tarihli şeref vürûd edüp sarâhat-ı kâfiye görülemeyen tahrîrât-ı aliyye vülât-ı penâhî üzerine icrâyı icâbı 535 numro ve 6 Teşrinievvel 89 tarihli mazbata-i âcizânemizle arz ve istinat kılınup henüz cevâb-ı aliye zuhur etmemiş olan mesârif-i tâ’siriyye nâmıyla yüzde on kuruşun ol vecihle tenzîlâtı icrâ kılınamayarak sene be sene îtâ ol vecihle aylık cedvellerine medfûâtı icrâ kılınmış olmak hasebiyle iş bu cedveller icmâlinde merkûm olan ber vech-i muharrer on üç yük 58 bin 639 kuruştan dahî tenzîlâtı bî’t-tabî icrâ olunmayarak terkîm kılınmış ve îfâ-yı muktzâsı vâbeste-i idâre-i aliyye-i dâverî ifhamları olan hâlâtta bulunmuş olmağın ol bab da em ü ferman hazret-i men lehül-emrindir.

12 Muharrem 91 ve 17 Şubat 89

(1 Mart 1874)

Mühür	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür
imza	imza	imza	imza	imza	imza

Yukarıda kısaca şunlar ifade edilmektedir: Belgede Caca Bey medresesinin Kırşehir kazası ve dokuz köyünde bulunan vakıf hisselerini görmekteyiz. Burada en fazla vakfın sahip olduğu gayri menkuller Gökçe Asma, Deliler ve İmran karyelerinde olup buraların yarı gayri menkulleri Caca Bey vakfına aittir. Bu cedvel daha kapsamlı olarak 1283-1287(1866-1870) yılları arası Caca Bey Vakfı (medrese)’nin Kırşehir kazası ve dokuz köydeki hisseleri ve bunların senelere göre hesabı, net bedelleri ve diğer teferruatları (ayrıntılar) ihale edildikten sonra hazine hesabına mal sandıklarına alınan yekünleri ihtivâ etmektedir.

SONUÇ

1) Vakıflar, ihâlâ, idârî ve diğer masraflarını çıktıktan sonra yıllık iradlarının öşür vergilerini hazineye verirler. 2) Tanzimat'tan sonra bir kısım devlet erkânı ve vakıflar, devlete verilmesi gereken öşür vergisinden muaf tutulmuşlardı. Diğer vakıfların vergilerini vermeleri ve devletin de vermeyenlerden alması gerekirdi. Fakat belgede geçen, “...nasılsa bunların birazı köşede bucakta kalarak hazine-i maliye onların hakkında bu arada seniyye-i ahkâmı icrâ edememiş olduğu gibi vaktiyle bazı âşâr-ı vakfiye işleri de mevkî-yi icrâya konulamamış olduğu cihetle...” ifadesinden o dönemlerde -ki Sultan Abdülaziz dönemine rastlamaktadır- mâliyenin vakıflardan öşür vergilerini almadığı veya alamadığı anlaşılmaktadır. Bu durum “maliyeyi ihlâl ve işkâl eylemekte olduğundan” ifadesi ile vergi gelirlerinde azalma ve idârî boşluğa yol açmıştır. Devletin vergileri zamanında tahsil edememesi, 1867 tarihinde yürürlüğe giren ve değişik vilâyetlerde farklı tarihlerde uygulaması yapılan Vilâyet Nizamnâmesi'nin tatbikatından kaynaklanması muhtemeldir. Nitekim bu tarihteki Vilâyet Nizamnâmesi kapsamında Kırşehir, önce Konya Vilâyeti'nin Niğde Sancağı'na bağlanarak kazâ yapılmış, daha sonra Ankara Vilâyeti'ne bağlı sancak olmuştur.

1867 Vilâyet Nizamnâmesi'ne göre Kırşehir, Konya Vilâyeti'nin Niğde Sancağı'na bağlanarak kaza yapıldı. Sonra Konya Vilâyeti'nden alınarak Ankara Vilâyeti'ne bağlanan Kırşehir,

3) Hacı Bektaş Velî vakıflarına bağlı gayri menkullerden devlet vergi almamakta ve vergi muâfiyeti getirdiği anlaşılmaktadır. Bunlar Evkâf Nezâreti'nin müdâhelesi olmadan, doğrudan mütevellileri tarafından idâre olunan vakıflardır. Tanzimat'tan sonraki mâlî ve idârî yapı değişikliğinde bazı vakıflara hem idârî hem de tasarruf açısından bir takım ayrıcalıklar getirilmiştir³⁷. Hacı Bektaş Velî vakıflarının durumu da bu kapsamda yani müstesnâ vakıflardan olduğu anlaşılmaktadır.

4) Caca Bey vakıfları ve belgede geçen Haydar Dede ve Bağçecik vakıfları vergi muâfiyeti dışındadır. Bunun için mâliye bu vakıflardan geçmişe yönelik alamadığı beş yıllık öşür vergilerini talep etmektedir.

5) Konumuz sadece Caca Bey Vakıfları olduğundan, belgede geçen diğer vakıfların gelirleri üzerinde durulmamıştır. Bu bakımdan tablolarda verilen rakamlar sadece Caca Bey Vakfı gelirlerinin icmâlî toplam 101487 krş.tur. Tüm masraflar çıkarıldıktan sonra geri kalandan onda bir oranında öşür vergisi verilmesi gerekir.

6) 20258/ 1.b-2 numaralı ikinci belgede ise “...Evkâfın Zîrde Muharrer Senelere Mahsûben Vakıflarına Aid Olup Tesviye Kılınan Bedelâtı-ı Safiyyenin Keyfiyet ve Kemiyetiyle Teferruât-ı Sâiresini Mübeyyin Defterdir” ifâdesinden anlaşıldığı gibi hangi köyde ne kadar vakıf arazisi bulunmakta ve bunların ne kadarı verilmesi gereken öşür miktarıdır. Bunlar ayrıntılı bir biçimde gösterilmiştir.

³⁷

LÜGATÇE

kâin; var olan

evkâfın; vakıflar

irâdı; gelir

mîrî âşâr; hazine öşür, devlet öşrü

ahvâline tevfiikan;; duruma veya şartlara uygun olarak

bedelâtı; **bedeller**, kıymetler

hâsılâtı ; **gelirler**

mesârif-i ta'siriyye; onda bir öşür masrafını alma

mütevellî ; vakfın idaresi

zâviyedâr; küçük tekke şeyhi

miyânında; arasında

meşrud; gerekli şartlar

zîrde; aşağıda , alt kısımda

muharrer ; yazılmış

tesviye ; eşitleme, tesviye etme

bedelâtı-ı safiyyenin; net karşılık, net bedel,

mübeyyin;açıklayan, açıklayıcı

memâlik-i mahrûse ; Osmanlı ülkesi, Osmanlı Devleti

bidâyet-i Tanzimat; Tanzimat'ın ilanından önce

a'zâ-yi evkaf; vakıfların üyesi

âşâr ; öşür; onda bir vergi

bedelât-ı maktûa; kesin, net bedel/karşılık

rabtı ; bağlamak,

taht-ı idâresi; yönetimi altında bulunmak

leffen; zarf veya mektup içine koymak

mesârifetin tezlîli; masrafların düşürülmesi

vilâyet penâhîlere ; sığınılan devlet kapısı

rubû; dörtte bir oranında

minel kadîm; eskiden beri, geçmişten bu yana

esâmî-i kayd ; kayıt isimleri

nısf ; yarım

îfâ-yı muktzâsı ;gereğini yapmak, gereğini yerine getirmek

vâbeste;..... e bağlı

dâver-i ifhamları ; iyi ve kötüyü ayırd etme

KAYNAKÇA

BOA. Nezaret Sonrası Evkaf Defteri (Ev), 20258/ 1.b-2

BOA. Nezaret Sonrası Evkaf Defteri(Ev) 20301/ 1.b-1 ve 1.b-2

Akgündüz, Ahmet, İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikâtında Vakıf Müessesesi, TTK. Yay.1988, Ank.

Baybars Tarihi (yazarı belli değil), Çev. Şerafeddin Yalıtıkaya, TTK. Yay. Ank.1941

Bilge, Mustafa, İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul Üniv. Edb. Fak. Yay.İst.1948

Karaköse, Hasan, “Ortaçağ’da Kırşehir”, Kırşehir (Edit:Yaşar Özüçetin), Kırşehir Valiliği Yay. Kırşehir, 2013

Karaköse, Hasan, “Yakınçağ’da Kırşehir”, Kırşehir (Edit:Yaşar Özüçetin), Kırşehir

Valiliği Yay. Kırşehir, 2013

Kuran, Abdullah, “Anadolu Medreseleri”, c. I, TTK. Yay. Ank. 1969

Ögel, Semra, Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı, TTK. Ank. 1987

Şahin, İlhan, “Kırşehir Tarihinin Bazı Meselelerine Dair”, II.Uluslararası Ahilik Kültürü -Sempozyumu Bildirileri,
Kültür Bakanlığı Yay. Ank.1999

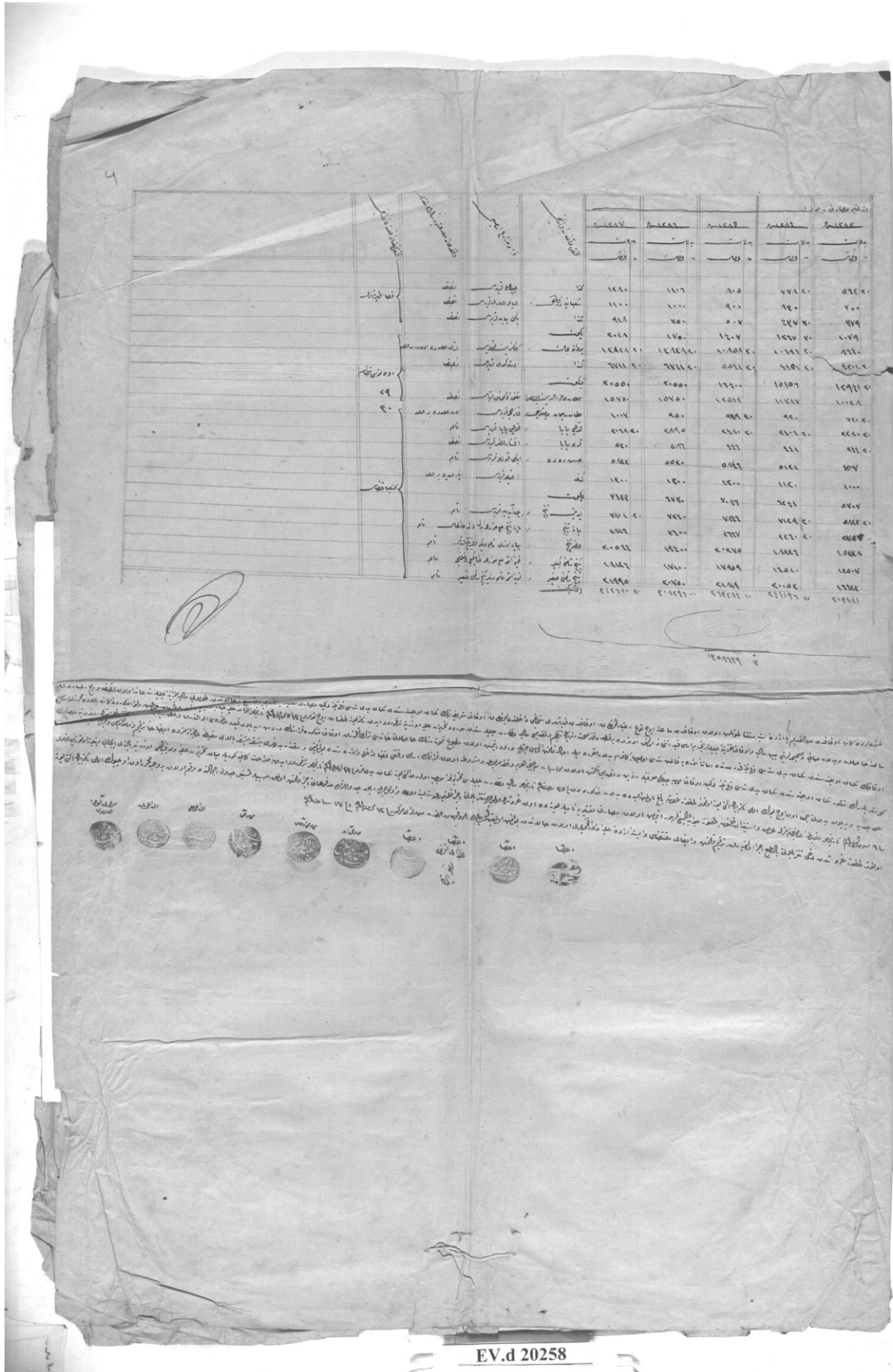
Tarım, Cevat Hakkı, Kırşehir Tarihi, Kırşehir İl Basımevi, Kırşehir, 1947

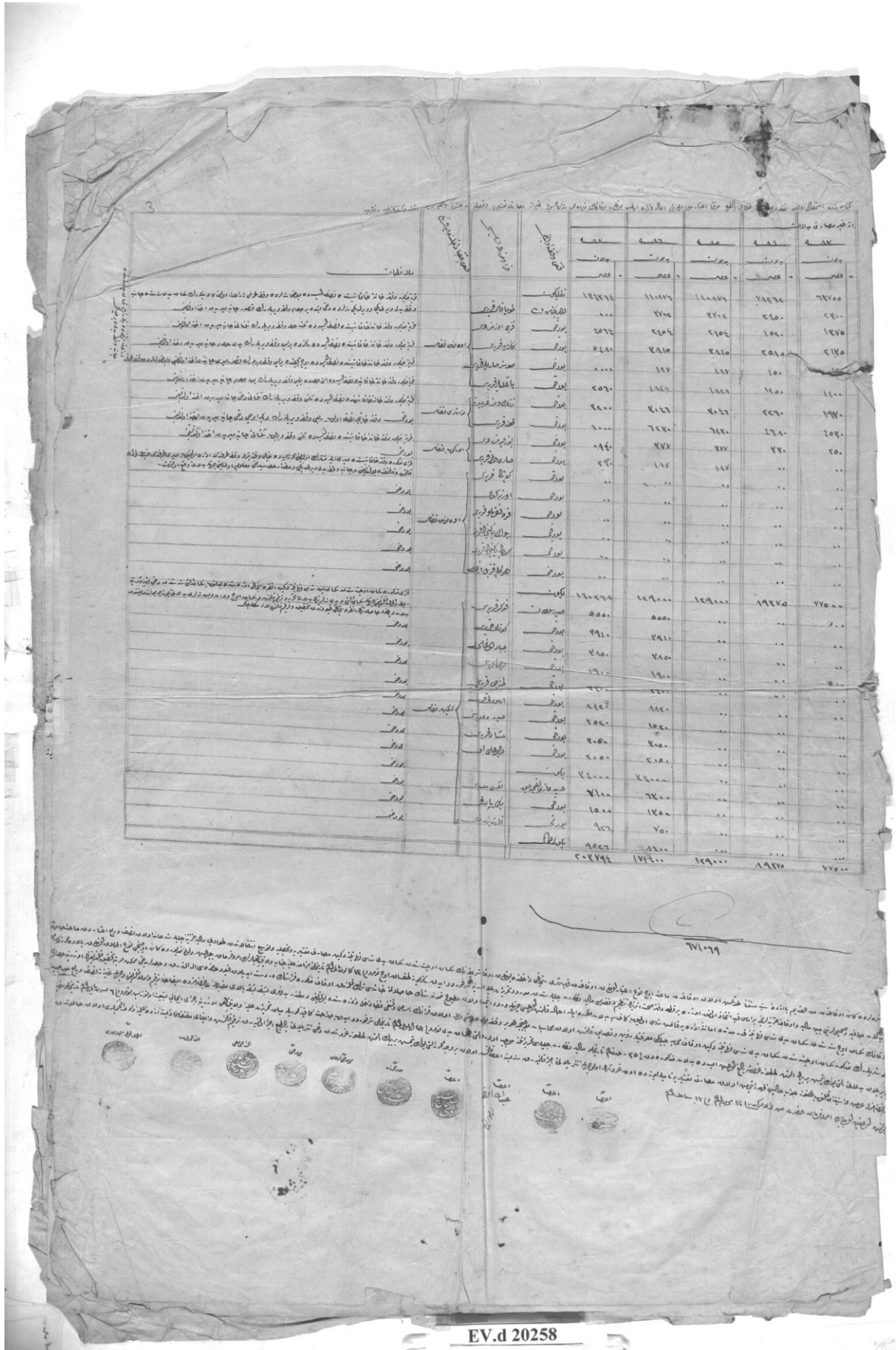
Temir, Ahmet, Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nureddin ‘in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi, TTK.Yay. Ank.1989

Tuğluca, Murad, “Yeniçağ’da Kırşehir”, Kırşehir (Edit:Yaşar Özüçetin), Kırşehir Valiliği Yay. Kırşehir, 2013

Tuncer, Osman Cezmi, Anadolu Kümbetleri Selçuklu Dönemi, Ank. Güven Mat.1986

EV.d 20301

EV.d 20258

Turan, R. ve Karaköse, H. (2014). Kırşehir'deki Caca Bey Vakfının Gelir ve Vergi Kayıtları (1866-1872), Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 16, ss: (221-240)

